

Жадид

2025-yil 14-fevral

№ 7(59)

www.jadid.uz

Tilda, fikrda, ishda birlik!

Jadid

adabiy, ilmiy-ma'rify va ijtimoiy haftalik gazeta

@Jadid_uz

@Jadidmediauz

@Jadid_rasmiy

@Jadid_uz

ТАФСИЛОТ

ХУДУД БИЛМАС ДАҲОЛИК

ҚАРОР

7 февраль куни Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Буюк шоир ва мутафаккир Мир Алишер Навоий ижодий меросини юртимиз ва жаҳон миқёсида кенг тарғиб килиш ҳамда Навоий вилоятида "Алишер Навоий йили"ни юқорида дараҷада ташкил этиш чора-тадбирлари тӯғрисида" қарори қабул қилинди.

Унда Навоий ижодини ўрганишни янги босқичга кўтариш кўзда тутилган. Бунинг учун унинг меросини халқаро миқёсида кенг тарғиб этиш, асарларини янги илмий қараш, технология, услугуб ва усуллар асосида ўрганиш, шоирни халқка ва дунёга танитишнинг ҳам янги янги йўл-йўриклини ишлаб чиқишга тўғри келади.

Навоий – бутун туркий дунёдаги энг буюк қалам соҳиби. Унгача ҳам, ундан кейин ҳам туркий тилда бундай улкан ва юксак дараҷадаги мерос яратган шоир ёки адаб – бошқа йўқ. Унинг асарлари бизга буғуни мақсадларимизга мос раввиша ғоялар беради. "Комил инсон қандай булиши керак?" деган масалани олайлик, "Ҳамса"даги давлатчилик, давлатни бошқариш, давлат ва халқ ўртасидаги муносабатлар талқинларига дикқат қўлайлик. Ҳаммасидан умумий тарзда давлатсиз бирон-бир халқ баҳтил бўлолмаслиги ғояси келиб чиқади.

Қарорда янги-янги тадқиқотлар яратиш, бу буюк мероснинг очилмаган кирраларини кашш этиш, шоир асарлари ва уларни ўрганишга бағишлиган тадқиқотларни бошқа тилларга ўтириш, хорижий мамлакатлар навоийшунослари китобларини ўзбек тилига таржима қилиш вазифалари белгиланган.

Энг муҳими, қарорда кўзда

тутилган мақсадларда шу хатти-ҳаракатларимиз орқали халқимизни тобора Навоийга яқинлаштиришдек эзгу мақсад мухассам.

"Яшил макон" умуммиллий лойиҳаси доирасида Навоий вилоятининг барча шаҳар ва туманларида шоир ҳәёти ва ижодий фаолияти билан боғлиқ ҳолда сўлим bog ва хиёбонлар, яшил худудлар ташкил этилади. Навоий шаҳрида барпо этилаётган

"Янги Ўзбекистон" боғида Навоий ҳайкал ва "Ҳамса" достонлари асосидаги рамзи дарвозалар ўрнатилади, мемориал музей барпо қилинади.

Ҳар йили алоҳида режа асосида Навоий ижодига бағишилаб ижодий кечалар, танловлар, китоблар нашри ва тақдимоти ҳамда илмий-адабий анжуманлар ўтказилади, бу тадбирларга талабалар, ёш ижодкорлар ва

иқтидорли ўқувчиларни жалб қилиш, уларни муносабиб рағбатлантириш орқали "Навоий вилояти тажрибаси" йўлга кўйилади.

2025 йил 10–15 октябрь кунлари Навоий давлат университетида "Алишер Навоий илмий-адабий меросининг умумбашарияти маънавий тараққиётидаги ўрни" мавзусида халқaro илмий конференция ўтказилади.

"Навоий, Навоий" деймиз-у, бу зот ҳақида шўро мағкураси асосида олинган бадий фильмдан ташҳари киномиз йўқ. Қарорда эса "Навоий кон-металлургия комбинати" акционерлик жамиятининг шоир ҳәёти ҳамда ижодий фаолиятига бағишиланган бадий кинофильми молиялаштириш тӯғрисидаги таклифи маъқулланди.

Қарор ижроси факат Навоий вилоятидагина амалга ошадиган тадбирлардан иборат бўлмайди. Навоий вилоятида "Алишер Навоий йили" деб ёълон қилинишининг таъсирлари – тебранишлари мамлакатимизнинг барча минтақаларида акс садо беради.

ТАБРИК

Мазкур қарорда Ўзбекистон Республикаси Маданият вазирлиги, Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги, Ёзувчилар уюшмаси, Республика Маънавият ва маърифат маркази, Алишер Навоий номидаги халқaro жамоат фонди, Навоий вилояти ҳокимлиги ҳамда кенг жамоатчиликнинг Алишер Навоий таваллудининг 584 йиллиги муносабати билан Навоий вилоятida 2025 йилни "Алишер Навоий йили" деб номлаш тӯғрисидаги таклифи маъқулланди.

(Давоми 2-саҳифада). ➤

ИНЖУ

Заҳиридин Муҳаммад

БОБУР

Бир пари мен телбани хуснига мойил қилғудек,
Кўзум ичра ер тутуб, кўнглумда манзил қилғудек.

Кўнглуму кўзум юзига водаю ҳайрон бўлуб,
Жонима юз минг ғаму меҳнатни ҳосил қилғудек.

Нотавон кўнглумга ишқи қайфуни келтургудек,
Айшу ишратни кўнгулдин қайfu зойил қилғудек.

Қилмади Фарҳоду Мажнун ўзни расво мен киби –
Ким, бу наъвъ иш – иш эмастур ҳеч оқил қилғудек.

Ул пари ишқида Бобур жон бериб, эй ахли ишқ,
Ишқ атворини ишқ ахлига мушкил қилғудек.

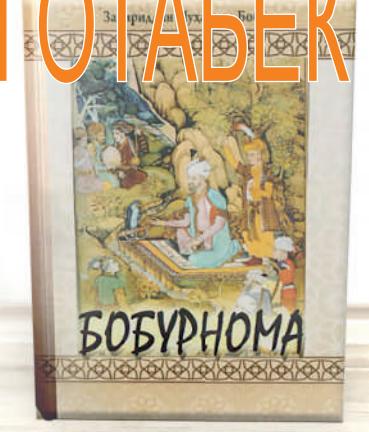

Камолиддин Бехзод чизған суврат. XVI аср.

АБДИЯТ ОРАЛАБ...

"БОБУРНОМА" ЎҚИЁТГАН ОТАБЕК

Абдулла Қодирийнинг бадий маҳоратини, асарлари умрбоқийлигини барча бирдек этироф этади. Зоро, бундай эпик кўлманинг юзага келиш омиллари, бетакор поэтиканинг туб илдизи ҳам-да таъсирланиш асосларини кузатиш фойдалидир.

"БОБУРНИНГ ОЧУҚ ФИКРЛИК..." АСАРИ

"Ўткан кунлар" романининг "Мажбурият" фаслида шундай эпизод бор: "Кечлик ошни ўтказгач, Ҳасанали ўз хужрасидан кийинид чиқди-да Отабек ёнға кирди. Отабек "Бобурнома" мутолааси билан машғул эди". Ҳасанали асл ниятини билдириш "ҳаммомга бориш" учун рұхсат сўрайди. Отабек кўзини китобдан узмай: "Юмишим йўқ, бораверингиз", деб жавоб беради. Машхур китоблар орқали қаҳрамонни баланд мақомга кўтариш, уларнинг маънавий оламига ургу бериси, аниқ детал воситасида образга маҳобат бағишиш дунё адабиётидаги ҳам, ўзбек мумтоз адабиётни тарихида ҳам, шунингдек, Абдулла Қодирий ижодий биографиясида ҳам мавжуд адабий ходисадир.

(Давоми 4-саҳифада). ➤

МИЛЛАТ ФИДОЙИЛАРИ

"МАРД ЙИГИТ ЭДИ..."

ЖУВОНМАРГ КЕТДИ"

Юрт осмонидан туман аримаган бир палла. Бу туман – зулм ва жоҳиллик сояси, бу туман – маърифат нурларини ўчиришга уринаётган мустабидларнинг шарпаси эди. Ана шундай оғир замонда ҳам ўз аъмолига содик аждодларимиз бор эдик, улар яшаб ўтган машъум йиллар ва йўллар тӯғрисида сўз очсан, бугунги ёшларга чўпчакдек туюлар балким. Бироқ ҳали ўттиз-қирқ ораси орзулари ортидан умри таҳликаларда кечган мураккаб тақдирлардан навбатдагиси ҳакида ҳикоя қиласиз.

Усмонхўжа Эшонхўжаев. Болалик чоғидан имлга ташна яна бир қисмат; ҳалқни саводли, онгли қилиш, миллатни зулматдан олиб чиқиши мақсади билан бедорланган яна бир жадид; маърифат йўлида ўзини баҳш этган яна бир фидойи, яна бир курбон...

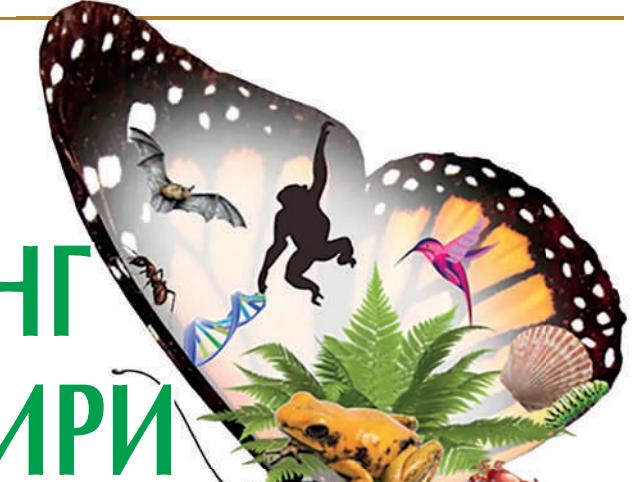
Усмонхон 1899 йил 14 октябрда Андиконда таваллуд топган, истиқол учун шонлини ва қонли куаш үйлини босиб ўтган. Андикон, Тошкент, Самарқанд, Москва, Шимолий Кавказда раҳбарлик лавозим-

ларида ишлаган, ўзбек миллӣ матбуоти асосчиларидан бири. Қаҳрамонимиз шахсини янам яқинроқ танитадиган бўлслак, у 1918 йил 21 июняда "Иштирокион" номи билан ташкил топган ва узоқ йиллар давомида турил номлар билан чоп этилган "Ўзбекистон овози" газетаси фаолияти йўлга қўйилишида улкан хисса кўшган миллӣ матбуоти измалларидан саналади.

(Давоми 7-саҳифада). ➤

ОНАЖОНИМ - ТАБИАТ

ЖОНЛИ ОЛАМНИНГ ҲАЁТ ЗАНЖИРИ

ЎзФА зоология институти директори, биология фанлари доктори, профессор Бахтиёр ХОЛМАТОВ билан суҳбат

- Дунё миқёсида ўилига 40 миллиард доллар зарар келтираётган ҳашарот...
- Маҳаллий турдошларига қирғин келтирган "кеlegindи" куш...
- Жабр қилгувчи ҳам, жабрдида ҳам ўзимиз.

– Бахтиёр Рустамович, Президентининг 2017 йил 4 сентябрдаги қарорига асосан Ўзбекистон Фанлар академияси қошидаги Ботаника ва зоология институти негизида Ботаника ва Зоология институтлари ташкил қилинган эди. Бу соҳа ривожига қандай таъсир курасди?

– Ўзбекистонга зоология тушунчаси фундаментал фан сифатида 1950 йилда кириб келган. 2012 йилга келиб Ботаника ва Зоология институтлари бирлашиб шарқларига этилоғлинига мос раввиша амалга оширилаётгандаларидан далолат беради.

– Институтнинг асосий вазифаси нимадан иборат?

– Юртимизда 11 мингдан ортиқ ҳайвон тури маълум. Уларнинг 10 мингдан ортигини умурткасиз жонзорлар, қолган 750 турини умурткали ҳайвонлар ташкил этади.

(Давоми 6-саҳифада). ➤

ХУДУД БИЛМАС ДАҲОЛИК

Бошланиши 1-саҳифада.

Қарор ижросини таъминланади бошланди. Навоий вилояти ҳокимлиги Навоий номидаги ҳалқаро жамоат фонди. Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги, Ёзувчилар уюшмаси билан биргаликда 2025 йил 8-9 февраль кунлари буюк бобомис таваллудининг 584 йиллиги муносабати билан маҳаллий ва хорижий олимлар, ижодкор зиёлилар, кенг жамоатчилик иштирокида “Алишер Навоий ва Шарқ Ренессанси” анъанавий ҳалқаро IV симпозиумини юкори савиядга ўтказди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев симпозиум катнашчиларига табрик йўллади. Унда бу буюк зот қолдирган меросинг аҳамияти ҳақида сўз юритилиб, жумладан, шундай делилдади: “Айниқса, мутафаккир аждодимизнинг турли ҳалқлар ўртасида тинчлик ва дўстликни мустаҳкамлаш, башариятнинг ёруғ келажакни биргалиқда куришга чорлайдиган ғоя ва қарашларининг аҳамияти ҳозирги таҳликали даврда тобора ортиб бормоқда. Бугунги кунда биз Янги Ўзбекистонда Учинчи Ренесансни барпо этиш жараёнларида Алишер Навоий асарларини ўзимиз учун битмас-туғанмас куч-ғайрат ва илҳом манбаи деб биламиз. Шу боис бу ноёб маънавий бойликини чукур ўрганиши ва тарғиб этиш доимо эътиборимиз марказида бўлади”.

ТАШАББУС

Мазкур симпозиумда 20 давлатдан олимлар, ўзбекистонимизнинг турли минтақаларидан келган тадқиҷчилар иштирок этди. Мехмон сифатида мамлакатимизнинг таники адабиёт ва санъат аҳллари ташириф буюрди. Тадбирларда атоқли хонандалар кўшиклип айтди, шоирлар шеър ўқиди.

Вилоятнинг турли шаҳар ва туманларида пойттаҳдан келган таники сизёлилар иштирокида ташкил этилган навоийхонлик тадбирлари ўтказилди.

Хуллас, Навоий ҳаммани Навоийга ўйди. Навоий вилояти ҳокимлиги томонидан “Алишер Навоий ва Шарқ Ренессанси” анъанавий ҳалқаро симпозиумини ҳар йили Навоий шаҳрида ўтказиш ташабbusи илгари суриди ва бу кўплаб-кувватланишади.

Шу тарика ҳар йили 9 февралда жаҳон навоийшунослари Навоий шаҳрида ўйнилди, бир-бирига ўзига хос тарзда ҳисобот берган бўлади, узаро фикр алмасилади, янги-янги режалар тузиб олиниди. Шу тарика Навоий вилояти навоийшунослигини ўзига хос брендига айланади.

ТУРКПАРVARЛИК

Турк дунёсида Навоийдан туркпарваррок зот ўтгани ўйк. Шунинг учун “Навоий ва турк дунёси” деган катта бир мавзуни ўртага кўйиб, тадқиқ этиш даври келди. У кўп-кўп ўйналишлар асосида ўрганишина тақозо этади.

Навоий “Кутадгу билиг” ва “Девону пуготут турк”дан беҳбар бўлган. Билганида бу иккига таърифи тувилилардан бир буюк зот бўлган. Шундай тарбија таърифи таълими таъсисатида олди.

Туркий тил оламини XV асрнча ҳам, ундан кейин ҳам, ёхимол, бошқа ҳеч ким Навоийнинг ўзичалик кифтини кептириб таърифламаган: “...Оламе назарга келди, ўн секкиз мине оламдин ортук (!!), анда зебу зийнат ва сипекре табъга маълум бўлди, тўккuz фалакдин ортук, анда фазлу риғъат, маҳзане учради, дурлари кавоқиб гаъхарларидин раҳшандароқ ва гулшане ўйлукти, гуллари сипекре ахтаридин дурахшандароқ, ҳарими атрофэ эл аёғи етмакдин масун ва ажноси ғаройиб ғайр илеи төмемдик мәмъун. ...Аммо маҳзанининг ўйлони ҳуњор ва гулшанинг тикони беҳаду шумор”. Шунга қарамай, Навоий шу гулзордан гул терди. Терганда ҳам, бу гулдастасини на форсий, на туркий шеърият етган баланд ҷўқиқларга олиб қиди: “...Умидим улдур ва хаёлламга андоқ келурким, сўзум мартабаси аёҳдин кўйи ҳинмагай ва бу тартибим кавабаси аёло даражадин ўзга ерни беганмагай”.

Тилинг ҳам, адабиётнинг ҳам чинакамига камол тошини учун ҳокимият шу тил ва адабиётнинг эгаси ҳисобланган ҳалқининг ўз кўлида бўлиши, бу соҳалар тараққиётини ҳаммадан бурун ҳуқмрон сиёсат кўпроқ истashi керак. Бу – Навоийнинг фикри. У ҳуқмронлик араблар кўлида бўлганда араб, форсларга ўтганда форс ва туркларга наисбет этганда турк адабиёти равнақ топди. Аммо: “...Форсий мазкур бўлган шуаро мӯкобаласида киши пайдо бўлмади, бир Мавлоно Лутфийдин ўззаким, бир неча матлаълари борким, табъ аҳли қошида ўкуса бўлур”. Навоий шундай даражада бўлган адабиётни юксак ҷўқиқа кўтарди, буни сезиб, Лутфий бор меросини унинг бўйига алмашлашга аргизини тан олди.

Килич билан қаламни бир кўз билан кўришининг асло қилиб ўйк. Темур бўлмаганида Ҳусайн, Ҳусайн бўлмаганида Навоийни ҳозирингидек юқсанклида тасаввурга келтириш амримаҳон. Навоий:

Олибмен таҳти фармонимга осон, Черик чекмай Хитодин то Ҳурсон,

“Хурсон”, – демаким, Шерозу Табриз, –
Ки қилимшур наий киликим шакаррез,
– деганида, асосан, Темур эгаллаган ҳудудларни қалам билан олганини қайд этган. Хуллас, Навоийнинг қалами Темурнинг қиличи билан йўнилган бўлса, не ажаб!

Шоирнинг:

Турк назимда чу мен тортиб алам,
Айладим ул мамлакатни яққалам,
– байтидаги “иққалам”нинг иккита маъноси бор: биринчиси – ҳалқни бир бўйруқга бўйсунадиган қимлек; иккинчиси – ҳалқни бир адабий тил атрофида бирлаштиримок.

ЭЛПАРVARЛИК

Дунёда Навоийчалик элларвар шоир топилмаса керак. Навоий туркий тилда илгари ҳеч қачон ишлатилмаган янги қоғия силсилаларини яратди. Бу шеъриятда илгари ҳеч қачон радиф бўлиб келмаган сўзларни радифа олиб, газаллар битди. Илгари ҳеч қачон ишлатилмаган кўп-кўп соф туркий сўзларни милллий адабиёт олиб кирди. Оддин ҳеч қачон кўулланмаган кўп-кўп форсий ва арабий сўзларни милллий тил ва адабиёт мулкига айлантириди. Қоғияда илгари ҳеч ишлатилмаган кўп-кўп туркий сўзларни маҳорат билан форсий ва арабий калималарга оҳангандош қилиб истифода этди. Шу тарика шундук ҳам форсий ва арабий сўзлар нисбатан кўп ишлатиб келинган туркий тилни янада синтезлаштириди, яъни ундағи форсий-арабий қатламни ҳаддан зиёд қучайтириди. Хоҳлаган форсий ёки арабий сўзни туркий тилда ҳам беламал қўуллаш мумкинлигини амалдан ҳадди аълосида исботлади. Шундай газалларни ҳам борки, унда туркий ва форсий сўзлар миқдори тенг келади. Бугун ҳам тилимиз форсий-арабий сўзлар нисбатан кўп ишлатиб келинган туркий тилни янада синтезлаштириди, яъни ундағи форсий-арабий қатламни ҳаддан зиёд қучайтириди. Хоҳлаган форсий ёки арабий сўзни туркий тилда ҳам беламал қўуллаш мумкинлигини амалдан ҳадди аълосида исботлади. Шундай газалларни ҳам борки, унда туркий ва форсий сўзлар миқдори тенг келади. Бугун ҳам тилимиз форсий-арабий сўзлар нисбатан кўп ишлатиб келинган туркий тилни янада синтезлаштириди, яъни ундағи форсий-арабий қатламни ҳаддан зиёд қучайтириди. Хоҳлаган форсий ёки арабий сўзни туркий тилда ҳам беламал қўуллаш мумкинлигини амалдан ҳадди аълосида исботлади. Шундай газалларни ҳам борки, унда туркий ва форсий сўзлар миқдори тенг келади. Бугун ҳам тилимиз форсий-арабий сўзлар нисбатан кўп ишлатиб келинган туркий тилни янада синтезлаштириди, яъни ундағи форсий-арабий қатламни ҳаддан зиёд қучайтириди. Хоҳлаган форсий ёки арабий сўзни туркий тилда ҳам беламал қўуллаш мумкинлигини амалдан ҳадди аълосида исботлади. Шундай газалларни ҳам борки, унда туркий ва форсий сўзлар миқдори тенг келади. Бугун ҳам тилимиз форсий-арабий сўзлар нисбатан кўп ишлатиб келинган туркий тилни янада синтезлаштириди, яъни ундағи форсий-арабий қатламни ҳаддан зиёд қучайтириди. Хоҳлаган форсий ёки арабий сўзни туркий тилда ҳам беламал қўуллаш мумкинлигини амалдан ҳадди аълосида исботлади. Шундай газалларни ҳам борки, унда туркий ва форсий сўзлар миқдори тенг келади. Бугун ҳам тилимиз форсий-арабий сўзлар нисбатан кўп ишлатиб келинган туркий тилни янада синтезлаштириди, яъни ундағи форсий-арабий қатламни ҳаддан зиёд қучайтириди. Хоҳлаган форсий ёки арабий сўзни туркий тилда ҳам беламал қўуллаш мумкинлигини амалдан ҳадди аълосида исботлади. Шундай газалларни ҳам борки, унда туркий ва форсий сўзлар миқдори тенг келади. Бугун ҳам тилимиз форсий-арабий сўзлар нисбатан кўп ишлатиб келинган туркий тилни янада синтезлаштириди, яъни ундағи форсий-арабий қатламни ҳаддан зиёд қучайтириди. Хоҳлаган форсий ёки арабий сўзни туркий тилда ҳам беламал қўуллаш мумкинлигини амалдан ҳадди аълосида исботлади. Шундай газалларни ҳам борки, унда туркий ва форсий сўзлар миқдори тенг келади. Бугун ҳам тилимиз форсий-арабий сўзлар нисбатан кўп ишлатиб келинган туркий тилни янада синтезлаштириди, яъни ундағи форсий-арабий қатламни ҳаддан зиёд қучайтириди. Хоҳлаган форсий ёки арабий сўзни туркий тилда ҳам беламал қўуллаш мумкинлигини амалдан ҳадди аълосида исботлади. Шундай газалларни ҳам борки, унда туркий ва форсий сўзлар миқдори тенг келади. Бугун ҳам тилимиз форсий-арабий сўзлар нисбатан кўп ишлатиб келинган туркий тилни янада синтезлаштириди, яъни ундағи форсий-арабий қатламни ҳаддан зиёд қучайтириди. Хоҳлаган форсий ёки арабий сўзни туркий тилда ҳам беламал қўуллаш мумкинлигини амалдан ҳадди аълосида исботлади. Шундай газалларни ҳам борки, унда туркий ва форсий сўзлар миқдори тенг келади. Бугун ҳам тилимиз форсий-арабий сўзлар нисбатан кўп ишлатиб келинган туркий тилни янада синтезлаштириди, яъни ундағи форсий-арабий қатламни ҳаддан зиёд қучайтириди. Хоҳлаган форсий ёки арабий сўзни туркий тилда ҳам беламал қўуллаш мумкинлигини амалдан ҳадди аълосида исботлади. Шундай газалларни ҳам борки, унда туркий ва форсий сўзлар миқдори тенг келади. Бугун ҳам тилимиз форсий-арабий сўзлар нисбатан кўп ишлатиб келинган туркий тилни янада синтезлаштириди, яъни ундағи форсий-арабий қатламни ҳаддан зиёд қучайтириди. Хоҳлаган форсий ёки арабий сўзни туркий тилда ҳам беламал қўуллаш мумкинлигини амалдан ҳадди аълосида исботлади. Шундай газалларни ҳам борки, унда туркий ва форсий сўзлар миқдори тенг келади. Бугун ҳам тилимиз форсий-арабий сўзлар нисбатан кўп ишлатиб келинган туркий тилни янада синтезлаштириди, яъни ундағи форсий-арабий қатламни ҳаддан зиёд қучайтириди. Хоҳлаган форсий ёки арабий сўзни туркий тилда ҳам беламал қўуллаш мумкинлигини амалдан ҳадди аълосида исботлади. Шундай газалларни ҳам борки, унда туркий ва форсий сўзлар миқдори тенг келади. Бугун ҳам тилимиз форсий-арабий сўзлар нисбатан кўп ишлатиб келинган туркий тилни янада синтезлаштириди, яъни ундағи форсий-арабий қатламни ҳаддан зиёд қучайтириди. Хоҳлаган форсий ёки арабий сўзни туркий тилда ҳам беламал қўуллаш мумкинлигини амалдан ҳадди аълосида исботлади. Шундай газалларни ҳам борки, унда туркий ва форсий сўзлар миқдори тенг келади. Бугун ҳам тилимиз форсий-арабий сўзлар нисбатан кўп ишлатиб келинган туркий тилни янада синтезлаштириди, яъни ундағи форсий-арабий қатламни ҳаддан зиёд қучайтириди. Хоҳлаган форсий ёки арабий сўзни туркий тилда ҳам беламал қўуллаш мумкинлигини амалдан ҳадди аълосида исботлади. Шундай газалларни ҳам борки, унда туркий ва форсий сўзлар миқдори тенг келади. Бугун ҳам тилимиз форсий-арабий сўзлар нисбатан кўп ишлатиб келинган туркий тилни янада синтезлаштириди, яъни ундағи форсий-арабий қатламни ҳаддан зиёд қучайтириди. Хоҳлаган форсий ёки арабий сўзни туркий тилда ҳам беламал қўуллаш мумкинлигини амалдан ҳадди аълосида исботлади. Шундай газалларни ҳам борки, унда туркий ва форсий сўзлар миқдори тенг келади. Бугун ҳам тилимиз форсий-арабий сўзлар нисбатан кўп ишлатиб келинган туркий тилни янада синтезлаштириди, яъни ундағи форсий-арабий қатламни ҳаддан зиёд қучайтириди. Хоҳлаган форсий ёки арабий сўзни туркий тилда ҳам беламал қўуллаш мумкинлигини амалдан ҳадди аълосида исботлади. Шундай газалларни ҳам борки, унда туркий ва форсий сўзлар миқдори тенг келади. Бугун ҳам тилимиз форсий-арабий сўзлар нисбатан кўп ишлатиб келинган туркий тилни янада синтезлаштириди, яъни ундағи форсий-арабий қатламни ҳаддан зиёд қучайтириди. Хоҳлаган форсий ёки арабий сўзни туркий тилда ҳам беламал қўуллаш мумкинлигини амалдан ҳадди аълосида исботлади. Шундай газалларни ҳам борки, унда туркий ва форсий сўзлар миқдори тенг келади. Бугун ҳам тилимиз форсий-арабий сўзлар нисбатан кўп ишлатиб келинган туркий тилни янада синтезлаштириди, яъни ундағи форсий-арабий қатламни ҳаддан зиёд қучайтириди. Хоҳлаган форсий ёки арабий сўзни туркий тилда ҳам беламал қўуллаш мумкинлигини амалдан ҳадди аълосида исботлади. Шундай газалларни ҳам борки, унда туркий ва форсий сўзлар миқдори тенг келади. Бугун ҳам тилимиз форсий-арабий сўзлар нисбатан кўп ишлатиб келинган туркий тилни янада синтезлаштириди, яъни ундағи форсий-арабий қатламни ҳаддан зиёд қучайтириди. Хоҳлаган форсий ёки арабий сўзни туркий тилда ҳам беламал қўуллаш мумкинлигини амалдан ҳадди аълосида исботлади. Шундай газалларни ҳам борки, унда туркий ва форсий сўзлар миқдори тенг келади. Бугун ҳам тилимиз форсий-арабий сўзлар нисбатан кўп ишлатиб келинган туркий тилни янада синтезлаштириди, яъни ундағи форсий-арабий қатламни ҳаддан зиёд қучайтириди. Хоҳлаган форсий ёки арабий сўзни туркий тилда ҳам беламал қўуллаш мумкинлигини

Бошланиши 1-саҳифада.

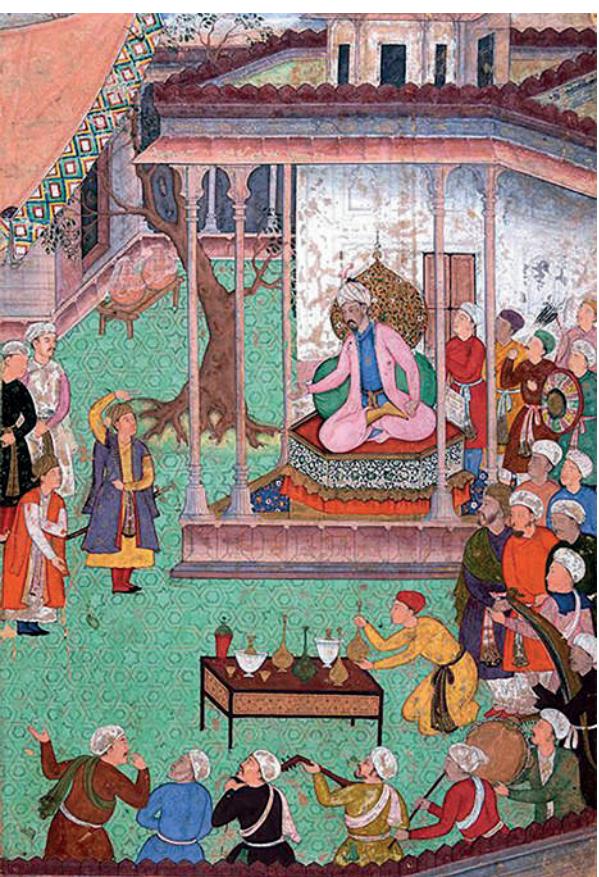
Отабекнинг “Бобурнома” мутолааси “Ўткан кунлар” илдизи устида фикрлашга, тасвирдаги ички манера, сўздаги ростлик, характер мантиғи, инсон шакли-шамойили, айниқса, романнинг поэтик нутқи – тили тўғрисида айрим мулоҳазалар айтишига имкон беради. Тасаввур кўлами “Бобурнома” матнистони бўйлаб кенгаяди. Адиб бошқа асарларида ҳам бу муazzам китоб ва унинг эгасини эслайди. Бобурга “фотих” – фатҳ этувчи сифатини беради; “Бобурнома”ни “Бобурнинг кент руҳлиқ, ўз замонига очуқ фикрлик...” китоби дейди. Қурдошлари билан баҳслашган бир масалада “Бобурнома”-дан “далиллар келтурмак”ка чоғланади. Тарихий манбалардан маълумки, қатағон – “дапсан” йиллари Абдулла Қодирий иккинчи марта қамоққа олинганида кутубхонасидағи етмишдан ортиқ араб имлосида ёзилган мумтоз китоб йиғиштирилади. Шулар қатори “Бобурнома”нинг олиб кетилгани аниқ.

Хўш, нега Абдулла Қодирий ва “Ўткан кунлар” мавзусидаги фикр йўли Бобур ва “Бобурнома” тарафга бурилмоқда? Нима учун Қодирий ижодидан, асарлари, таржими ҳоли, хотира китоблари, қодирийшуносларнинг асарларидан Бобур ва “Бобурнома” изларини излаб қолдик? Тўғриси, реал воқеалик замирида туғилган митти интуиция – ички сезим янги фикрга замин ҳозирлайди; одам беихтиёр тафаккур офтобида пишиб етилган битта мулоҳазани далиллаш ва унга бошқаларни ишонтиришни истайди. Адабиётшунослик Абдулла Қодирий романларининг шуҳрати, таъсир кучи, тасвир тиниқлиги, тилининг ширасига урғу берди. Зотан, бундай фазилатлар илдизини ҳам тадқик этиш лозим. Истеъододли адабининг ўзбек, рус ва жаҳон адабиётидан, халқ оғзаки ижоди ва халқнинг жонли тилидан баҳраманд бўлди. Бунга шубҳа йўқ. Фикримча, ушбу баҳрамандлик илдизининг бир қирраси “Бобурнома”га бориб тақалади. Шунинг учун “Бобурнома” билан “Ўткан кунлар” орасидаги поэтик боғламни ўзаро таққослашга зарурат сезилади. Абдулла Қодирий эпик тафаккур тарзи, насрининг бадиий жозибаси, гўзал тили куп-куруқ саҳрода ўз-ўзидан пайдо бўлгани йўқ. Текис саҳрода ҳайбатли тоғ ўсиб чиқиши учун ўша ер остида қайноқ вулқон булоқлари бўлиши шарт. “Ўткан кунлар” романи учун “Бобурнома” шундай булоқлардан бири вазифасини ўтаган бўлса, не ажаб?!

“УМР – ОТИЛҒАН ЎҚ ЭМИШ”

Хар қандай асардаги ҳаёт ва ўлим, ишқ-муҳаббат, турмуш зиддиятлари, инсонларро тўқнашувларнинг баёни ҳеч кимни бефарқ қолдирмайди; умр мазмунни, жон қадри, дунёга келиш ва кетишга тегишли ҳаётий ҳикматлар эса бадиий асарнинг фалсафий мазмунини бойитади. “Бобурнома” ва “Ўткан кунлар” саҳифалари шундай ўгитлардан холи эмас. “Ўткан кунлар” романида орадан ўтган йиллар суронига боқиб Мирзакарим қутидор: “Умр – отилған ўқ эмиш” дейди; аслида умр мазмунни устида фикрламайдиган, ҳаёт моҳиятини ўйлаб кўрмаган одам кам бўлади. Зеро, Ватан, она, ишқ-муҳаббат, ҳаёт, ўлим, садоқат, дўстлик, инсоннинг дунёга қараши бадиий ижоднинг доминант мавзулари саналади. Рус адаби Лев Толстойнинг: “Агар инсон фикрлашни ўрганган бўлса, нимани ўйлашидан қатъи назар – у ҳамиша ўлим тўғрисида фикр юритади”, мазмунли гапи бор. Жон қадрини, синовли дунё ўткинчилигини, имтиҳонни, ўлимни эслаш – ўзи ва ўзлигини англаган ориф инсонга хос фазилат. Бобурнинг бошига турли кўргиликлар ёғилиб, омад ундан юз ўғирган ва душмани Аҳмад Танбал одамлари изига тушиб таъқиб этган, шоир ўз таъбири билан айтганда “иш тадбирдан ўтган” кунларнинг бирида у: “Оlamда жон ваҳмидин ёмонроқ нима бўлмас эмиш” деб ёзади. Бобурнинг “Бобурнома” асаридаги иқрорлари, ҳақгўйлиги, типирчилаб турган юрагини ўқувчига қўшкўллаб тутқазишига доир реалистик тасвирлари дунё адабиётидаги жуда кўп асарлардан бенихоя юкори туради. Бобур ўзини, юрагини, юзини, аъмолини, сўзини, амалини, кўзини пардаламайди. Иккиланишини. анди-

ТАБСИЯ

МАЖЛИСДАН ҲАЙДАЛГАН МАЖЛИСИЙ

ёхуд Бобур билан Мажлисийнинг бир сухбатига доир

Үтмиш воқеалари, табаррук тарихий инсонлардан ибрат ва сабоқ олинади. Ҳар ким уларни ўз ҳаётига татбиқ этиб, ҳаёт ийулини файзли, турмуш тарзини фаровон қилади. Одатда шоир аҳли-нинг ўзларини мақташи, бирорлардан озгина яхшилик кўрса, уларни мадҳ этишини кўпчилик яхши билади. Агар кимдир шоир кўнглига тегса, ҳажв найзасини кўтариб, сўз майдонига чиқади ва масхара шеърлар туғёнила илхоми зарур маҳали ўрни келганда ҳар қандай одамга – хоҳ у гадо, хоҳ подшоҳ бўлсин – ўз юрак сўзини, ҳақиқатни айтишга имкон топмоғи лозим. Бу чин инсонлик, чинакам истеъдод эгасининг мардлиги ва маҳоратидан дарак беради. Тарихда бундай ижодкорлар ҳам кўп ўтган.

Шоирлар ўзлари айтган сўзларга амал қилишлари, амал қилмаган гапларини шеърга солмаганлари маъқул. Шоир – ҳиссиёт одами. Агар у мустаҳкам иймон-эътиқод ва тақво эгаси бўлса, қаламидан томган бир қатра сиёҳ ортидан шахсан ўзига келадиган савоб, жамият ва башариятга келадиган фойда ҳамда яхшиликлар дарёлару дунёларга сифмайди. Қаламкаш

зарур маҳали ўрни келганда ҳар қандай одамга – хоҳ у гадо, хоҳ подшоҳ бўлсин – ўз юрак сўзини, ҳақиқатни айтишга имкон топмоги лозим. Бу чин инсонлик, чинакам истеъдод эгасининг мардлиги ва маҳоратидан дарак беради. Тарихда бундай ижодкорлар ҳам кўп ўтган.

Ижодкорлар ҳам күп утап. Ижод ахли орасида яна бир тоифа бор. Ортиқча вайсашлари, үринсиз сүзлашлари, сүралмаганда гапга аралашувлари гоҳида уларни оғатта ийүлиқтиради. Буларни ёзишимга сабаб шуки, яқында яхши бир китоб ўқидим. Аввал билмаган ва эшитмаган эканман, балки сиз азизлар учун ҳам фойдали бўлишини ўйлаб ўша ўқиганимдан ибратли бир нуқтасига тўхта-

ламан.

Заҳириддин Мұхаммад Бобурнинг халқының ижоди, мардона ҳаёти, инсоний фазилатлари күпчилік учун қызық. У үз дәврі ижодкорлари билан мұносабатла- рини “Бобурнома”да баён қилади. Аммо бу мұхташам китобда үчрамаган тарихий

бир воқеага Ҳасанхўжа Нисорийнинг “Му-
заккири аҳбоб” тазкирасида дуч келдим.
Унда ёзилишича, ўша замон шоирларидан
бири, ўзбек адабиёти тарихига “Қиссаи
Сайфулмурлук” асарининг ёзувчиси бўлиб
кирган Мажлисий Бобурга бағишлаб қаси-
да ёзади. Мақтov ҳар кимга ёқади. Жумла-
дан, қасида Бобурнинг таъбига хуш-маъ-
қул келади ва шоирга шу мақтovли шеъри
учун етти минг танга инъом қилмоқчи
бўлади. Бироқ шу орада аллақандай са-
баб билан Бобур ёлига:

“Мискин чиғатойки,
кундузи тундур анга,
Аҳволи паришион қора кундур анга.
Мажрур бўлиб ер юзига сиғмас эрди,
Сичқон тешуғи эмди
минг олтундир анга”,
– деган рубоий келиб қолади. Бобур Мажлисийдан: “Муҳаммад Солиҳ бу рубоийни нима сабаб билан айтган экан-а?” деб сўрайди. Мажлисий шу рубоий хам

таълим олганини айтади. Шоирнинг болалигига “Мантиқ ут-тайр”ни ёд билгани барчамизга маълум. Табиийки, тарихий китоблардаги бундай маълумотлар тарихий шахслар манъавий дунёсини кўрсатади; улар қиёфасига маҳобат бағишишлайди. “Бобурнома”да ўз даврининг машҳур акобирларига баҳо берилар экан, улар ёздан ёки ўқиган китоблар эсга олинади. Алишер Навоийга ажратилган бетларда аллома шоирнинг “Хамса”, “Лисон ут-тайр”, “Фаройиб ус-сиар”, “Наводир уш-шабоб”, “Бадоев ут-васат”, “Фавойид ул-кибар”, “Мезон ул-авзон” каби барча асарлари санаб ўтилади. Бобур “Бобурнома”да Алишер Навоийдан бошқа бирор шахс таърифида бундай “кўб ва хўб” – кенг кўламли ўхтаплан эмас.

Отаси Умаршайх Мирзони таърифлар экан, ёзади: “Равон саводи бор эди. “Хамсатайн” ва маснавий китобларини ва тарихларни ўқур эди. Аксар “Шоҳнома” ўқур эди. Табын назми бор эди, vale шеърға парво қилмас эди”. Замондошларидан баъзиларига “Ҳамиша Мус-қаф китобат қилур эди” деб ҳам таъриф беради. Умуман олганда зарурат юзасидан қайси бир машҳур уламо ёки тарихий жой таърифи “қараёнида “Саҳиҳи Бухорий”, “Хидоя”, “Темур-нома”, “Фатҳнома”, “Зафарнома”, “Искандарнома”, “Шоҳнома” каби мўътабар китоблар эсга олинади. Бунинг натижасида ўша инсон ёки маконнинг таъриф-тавсифи теранлашиб, уларга тегишли тасаввур ойдинлашади. Мемуар асарда тарихий маълумот сифатида бундай турсурларнинг мавжуд бўлиши табиий. Бироқ дунё адабиётидаги бадиий асарлар таркибида эсланадиган машҳур китоблар муайян бадиий функцияни бажаради. Инчунин, Отабек-нинг “Бобурнома” ўқиши бежиз эмас. Абдулла Ҳодирий бошқа қаҳрамонларини ҳам маълум ва машҳур китоблардан насибадор қиласи. Дейлик, Юсуфбек ҳожига Куръони Карим ва Далойил ул-хайрот”ни, ошиқларга Фузулийнинг “Девон”ини ўқитади. Раъноси эса Навоий, Фузулий, ўзларига замондош шоирлардан Амирий билан Фазлий Намонгонийни ўқиган.

Қодирийнинг иккинчи романи “Чаённинг на-
мойиши” фаслида масжиддаги ҳужралардан
бери тасвири келади. Ҳужра токчасига араб
тили грамматикаси – “Кофия”ни шарҳлаган
Абдураҳмон Жомийнинг “Шарҳ мулла Жомий”
асари, ҳошиясида диний ҳукмлар изоҳланган
“Ақоиди маъалҳавоший”, мантиққа доир “Ҳик-
матул айн”, Марғинонийнинг “Алвиқоя”, Расу-
пуплоҳ (с.а.в.) ҳаётини ёритган “Си亞ри шариф”
каби мўътабар китоблар тахлаб қўйилади. Ка-
лоншоҳ мирзо, Шаҳодат муфти, Абдураҳмон
домла шу китобларни ўқиганми-ўқиган эмас-
ми? Адид уларнинг қўлларига бу китобларни
тутқазмайди. Такрор айтаман – токчага тахлаб
хўяди. Ўқилмаган китоб – очилмаган тилсим.
Ўқиганлар билан ўқимаганлар ҳеч қачон бир-
бирлари билан тенг келмайди. Ўқиганлар олим,
уламо бўлади, ўқимаганлар кўнглига шайтон
оралайди, фийбату ғурбатлар билан машғул бў-
лишиади.

Ҳар икки адаб асарларидан бундан бошқа ҳам ийёлслашга муносиб ўринлар кўплаб учрайди. Дейлик, “Бобурнома” матнида баъзан бирор во-келик ёнида оят ва ҳадислардан парчалар кеплади. Абдулла Қодирий мумтоз эпик анъанага мос равишда ўз асарларининг айрим саҳифаларида замона ҳазми кўтаргунча “Ҳар бир нарса ўз аслига қайтади”, “Аллоҳ сабр қилгувчилар билан биргадир”, “Агар бир қавмнинг иши ноа-қил одамға топширилған бўлса, бас, ўшал қавмнинг қиёматини яқин бил”, “Ҳар ишнинг ўртачаси яхши”, “Қаноатли азиз, таъмали киши хордир” каби айрим оят ва ҳадисларни кўллайди.

БАШТАН НУРМУХАММАД

баҳоси ҳисобланади, ўзини эса бу мажлисдан чиқариб юборинглар”, деб айтади.

Мажлисий билан Бобур ўртасида бўлиб ўтган шу сухбат ва буйруқни ижикилаб шарҳлашга зарурат йўқ. Гап тушунарли. Агар англамида кимдир қйналган бўлса, унга ҳазрат Фаззолийнинг “Тил оғатлари” китобини тавсия киламан.

К.БАҲОДИР

“МАРД ЙИГИТ ЭДИ... ЖУВОНМАРГ КЕТДИ”

Бошланиши 1-саҳифада.

Усмонхон Эшонхўжаев
(1899–1938)

У Москвадан турив Тошкентга, ўрта Осиё бюроси раиси И.А.Зеленскийга йўллаган хатларида, ўтқир публицистик мақолаларида, анжуман, курултойлардаги нуткларида истиқтол руҳидаги фикрояларни барадла айта олган. Мустабид совет тузуми хайбара-каллачилари унинг истиқтол йўлидаги ибратли курашини тан олганинлар.

Усмонхон аввалига эски усул мактабида, сўнгра рус-тузем мактабида таҳсил олган. Ўша кезлардайдек ў эски мактабнинг қолоқилиги ни хис этган, дунёдаги тараққиёт шамоли ҳали у ѿашдиган маконга етиб келмаганини англаб етган. 1914–1917 йилларда Андикондаги яширип “Иттиҳоди ва тараққий” ташкилотининг фаол аъзоси, кейинчалик “Миллий иттиҳод” ташкилотида фаолият кўрсатган. Андикондаги прогимназияда дарс берган. “Туркестанское слово”, кейин “Туркестанский голос” газеталарида ишлаган. “Маориф ҳаваскорлари” жамиятини, очларга ёрдам берувчи “Қизил ярим ой” жамиятининг худудий бўлимини ташкил этган.

1920 йили Москвада Коммунистик университетда, 1925–1930 йилларда эса Қизил профессорлар институтида ўқиб, фалсафа бўлимими тамомлана.

Туркистон АССР Маориф ҳалк комиссарлиги ҳайъат аъзоси, давлат илмий кенгаши раиси, Туркистон Компартияси Марказий Қўмитаси матбуот сектори мудири, ташвиқот ва тарбибот бўлими мудирининг ўринбосвари ва бўлими мудири лавозимларида ишлаган.

У бир қатор матбуот нашрларида – “Туркистон”, “Қизил байрок” газетаси 1922 йил сентябрда “Туркистон” деб қайта номланғач, шунга бағишлаб газета муҳаррири Усмонхон Эшонхўжаев мақола ёълон килди. 23 ёшли ўзбек йигит маколада шундай ётган эди: “Туркистон буюк ижтимоий ўзғаришлардан сўнгенина озодликка чиқади, аммо бу озодлик факат номига ганаидар, бизнине аъзолари орасида Мунаввар кори Абдурашидовон, Сайдносир Миржаллилов, Толибжон Мусабове, Маннон Рамзий, Чўлпон, Мухитдин Усмонов, Мажид Қодирӣ, Ҳамидулла Гарифбонов, Абдулла Ҳўжаев, Усмонхон Эшонхўжаев, Фанихон Ҳамидонов, Шокиржон Раҳимий ва бошқалар борлигини айтган. “Нашири маориф” марказий қўмитаси 7 аъзосидан бири Усмонхон Эшонхўжаев бўлган.

1937 йил 10 августда терговчи буюк шоир, толмас курашчи Чўлпондан ҳам Усмонхон Эшонхўжаев тўғрисида кўрсатма олишига уринади. Ҳолбуки, шоирнинг ўзида ўша пайти хисбда эди. Ана шу чорасиз вазиятдан фойдаланиб қолишига уринган терговчилар шоирдан унга маслақдош, бирга

ер-сув ислохотини шунчаки техник тадбир дёя характерлаб, бу билан у ер-сув ислохотининг социал мөхиятини ва пролетариатнинг қишлоқлоддаги капиталистик унсурлар билан синфи курашини инкор этади.

Усмонхон Эшонхўжаев унинг якин дўсти Иноят Шомуҳамедов ўша йилларда “Деҳқонлар советларине кучли иктиносидий эксплуатацияси остида яшамоқда, қилаётган меҳнати учун тўла тақдирланмаяпти, ўз маҳсулотини давлатга ҳақиқий баҳосидан жуда ҳам арzon нарҳда бермоқда, бунинг натижасида деҳқонлар доимий равишда муҳожможлиқда ва очликда қолмоқда”, деб бир неча марта айтган.

Таникли жадид, “Миллий истиқлол”нинг фаол аъзоларидан бири Салимхон Тиллахонов 1930 йил 12 апрелдаги терговга “Катта ташкилот”, “Миллий истиқлол”, “Турк одами марказияти”, “Муссовед”, “Иттиҳоди ва тараққий” ташкилотлари ҳақидаги маълумотида “Турк одами марказияти”нинг 78 аъзоси категорида Усмонхон Эшонхўжаевни ҳам кайд этган. “Нашири маориф” ташкилоти 1923 йилдан 1926 йилгача “Гап” шаклида фаолият кўрсатгани, унинг аъзолари орасида Мунаввар кори Абдурашидовон, Сайдносир Миржаллилов, Толибжон Мусабове, Маннон Рамзий, Чўлпон, Мухитдин Усмонов, Мажид Қодирӣ, Ҳамидулла Гарифбонов, Абдулла Ҳўжаев, Усмонхон Эшонхўжаев, Фанихон Ҳамидонов, Шокиржон Раҳимий ва бошқалар борлигини айтган. “Нашири маориф” марказий қўмитаси 7 аъзосидан бири Усмонхон Эшонхўжаев бўлган.

МАЪНВАЙИ ТАРБИЯ

Мен ҳам теран илмий мақолалар ёзсанам, тадқиқотлар қилсанам дейман. Бирок ижтимоий турмушимизда шундай дол зарб масалалар борки, уларни бир четта сурини, беш-үн китоб ва интернет манбалари асосида “Бўри тишига сульфат кислотасининг таъсири” каби ҳеч кимга кераги йўқ, бирор қызиқмайдиган мавзуларда қалам тебратиш мавриди эмас, дея ўзимга муҳим бўлиб кўринган мавзуларга бурилиб кетаман. Мана, шулардан бири.

Яқинда курсдош дўйстларни йўқлаб Ургутга бордим. Аввало дийдор, қолаверса, шу баҳона Ургутнинг машхур бозорини ҳам айланишни ўйлагандим. Чопоннинг яхшиси, дўппининг зўри Ургутда бўлишини эшишиб, сотиб олиб бир кияй-чи, сабил қоладиган бу дунёда, деб ният қилганд эдим.

Сафаримизнинг эртаси бозорни ораладик. Эҳ-хе, нариги четига юриб-юриб ета олмайсиз, буюмларни кўриб-кўриб улгуромайсиз. Шунача катта! “Гўрўғли” достонидаги Равшонхон каби “Қалпоқ бозори қайдадир?” дея сўраб-сўраб жойини ҳам топдик. Мана ўша машхур дўппибозор, ёнида – донғи чиққан тўн бозори! Юзлаб хунармандлар ёйиб ташлашиби дўпини. Ўзлари ҳам кўзқўрага бошга кўндириб олишган. Чопон деганинга уюм-уюм, Хитойдан юк ташийдиган бахайдабат “фура”лар бор-ку, ана ўшаларга босиб олиб кетсангиз ҳам тугамайди. Ранг-баранг, хилма-хил!

Роса айландик. Сотувчилар ҳам теграмизда роса айланиси.

Аммо... дўппи ҳам сотиб олопмай, чопон ҳам харид қилолмай, бўш кўл билан, бўшшигина чиқиб кетдик. Нимага денг?

Одам киядиган эмас, кийса бадани яйрайдиган эмас бу матоҳлар! Бари ёлғон дўппи, қалбаки чопон, сохта “миллий либослар” бўлиб чиқди.

Тўннинг авраси ҳам, астари ҳам Хитойнинг синтетик газламаси десак, унинг ичи – орага пахта эмас, “губка” солиб қавилар экан, янын юз фоиз химиевига чопон. Ҳаттоқи “қавилган” деганим ҳам хато, қавик ҳам чеварнинг кўйидан чиқмас, машинада тикиларкан! Бунақа тўнни тонг саҳарда кийсангиз – совқоттиради, пешин кийсангиз – қўздириб, сув-сув терпатади. Касал бўлмоқчи бўлсангиз, сотиб олинг-да, кияберинг. Одамдан макиненинг фарқи қанча бўлса, ҳақиқий тўн билан бу “чапан” орасидаги тафовут шунчка.

Дўппилар-чи!

Бунда ҳам ўша гап. Бола чоғимизда онамиз дўппи тикканлари ёдимга тушди: ингичка пўлат сим гирдига оппоқ қоғоз тасмаси бураб ўралар, тасмалар ўша сим билан дўппи кизагидаги ораси бир миллиметр келиб-келмайдиган қатор қавилар чиига киритилар, сим тескари бураб чиқарип олингач, бояги қоғоз ўша жойида коларди. Ҳозирги “дўппи”ларда эса қоғоз йўқ, баҳялар орасига балиқ тутадиган “леска” шнур бор-ку, ўша шундок киритиб кўя қолинаркан. Демак, бу дўппининг ҳамма ёғи синтетика. Ичию сирти, ҳатто ўртаси ҳам – фанердан ясалгандай қаттиқ чертсангиз тақиляйди. Устига бир чойнак чой кўйинг, қилт этмай кўтариб тураверади. Аммо бу “дўппи”ни бош кўтара олмайди, кўп кийдан одам хасталаниб қолиши турган гап. Тепаси ва ёндиаги ишлар гулларни ҳам, компьютерли автомат “стандарт” қилиб бир лаҳзада тикиб ташлаган.

Илгари ҳар бир ўзбек йигити ўз бошида бир санъат асарини кўтариб юрарди – дўппидўз аёл

оппоқ ишлак қатимини юз-юзлаб марта чатиб, тепадаги “қалампир” ва кизак теварагидаги “мунчоқ” нақшларни тагликка тиккан, яъни ҳар бир дўппинни ҳар бир нуктаси кўйдан ўтиб, санъат асарига айланган. Шу сабабли, ҳатто бирон жувоннинг кетма-кет тиккан иккита дўпписи ҳам бир-бирига тўлиқ ўхшамас эди. Қолаверса, ҳар бир вилоятнинг, ҳатто ҳар бир туманинг ўз дўпписи бўларди: Андикон дўпписи, Марғилон дўпписи, Кўкон дўпписи, Ўш дўпписи, Чуст дўпписи, Самарқанд дўпписи... Болаларнинг таглиги яшил ё кўк тусли, гуллари алвон дўппилари, катталарнинг қора тагликка оппоқ ишлак билан нақси солинган дўппилари...

Манов дўппиларнинг гули эса обдон чиройли, аммо ҳамма дўппи бир хил гулли – “конвойер”дан чиқсан-да. Уларни санъат асари деб бўладими?

Бир маҳаллар “социалистик реализм”га мувофиқ ёзилган бадин асарлар шаклан миilliй, мазмунан социалистик бўлади, деб ўқитишарди. Ҳа, бу дормалар ҳозир аллақаиси почмоқларда қолиб кетди. Бироқ манов “узбек чопони”, “узбек дўпписи”га қарасан, ўша татъиф беихтиёр ёдга тушади. Чунки булар ҳам шаклан – “милий”, мазмунан эса... хечdir. Уларни “узбек либоси” деган киши янгишиади.

Совет замони миллий хунармандилигимизни барбод қилишга обдон уринган эди. Шойи тўқувчилар, чеварлар, ковушдўзлар, бешинчилар, куоллар, гиламдўзлар... ҳаммаси таъкиб қилинади. Одамлар уйидаги бирон хона ичидаги яширин хона қурволиб, ўша нимкорони, зах жойда атлас тўқириди. Ҳудди жинотчи каби, яширинча сотар эди. Дўппифуршларни мелиса ушлар, маҳсидўзларга кун бермас эди.

Беқасам чопонлар, банорас тўнлар паторат топди. Кўккарга шойи белоглор гирдига арабча ўзувода келишириб байт ёят битадиган қизжувонлар бу ишини ташлаб, “фабриканни йўлинида рўмолча тобиғ оладиган” бўлишиди. Одамлар пальто кийишига ўтди, кимнингдир энгина тўн кўрсак, азадор экан, дейдиган бўлиб қондик.

Истиқолол миллий санъатга, хунармандликка катта йўл очди. Уни кенгайтириши, тарақкий

еттиришни тақозо этди. Ҳукуматимиз қарийб чорак асрдан бери миллий хунармандчилик ривожи учун кўп чоралар кўрди. Ҳунар ахлига бериладиган имтиёзлар йил сайн кўпайтирияпти, бу ўринда уларнинг ҳаммасини бирма-бир айтиб тутаготмаймиз.

Ҳатто ўша истибодд замонида ҳам бир амаллаб жон саклаган ўзбек хунармандчилиги нима сабабдан бугун паторат топти? Нега тобора юқпалашиб, хира тортиб, омонат нарсага айланаб қояпти ўзбеклигимиз?

Ҳамма айни “олабўжи глобаллашув”га, бозор иқтисадиётiga тўнкаб осонгина жавоб топиб кўяниш кўйинмас. Чунки бундан ҳеч ким хафа бўлмайди. Бироқ бизнинча, бунинг катта бир сабаби, уста ва узастодарларга енгиллик, имтиёз бериш баробарида улардан иш сифатини унча талаб қўлмаётганимиз, санъат ўрнига саноатни пеш тутаётганиларига парво қўлмаётганимиз, кўл хунарнинг қарорларига энг кулаги солиқ имтиёзларини жорий этишини тўхтатиш керак. Бу чора миллий хунармандчилигимизнинг равакига зиён эмас, наф келтиради.

Банорас, қора ва кўк сатин, беқасам, абрашим ишлаб қиқарини яна ўйлга кўйсак, уларнинг турларини кўпайтирсақ, ишонинг, одамлар яна кулай, юмшок, чиройли чопон кийишига ўтади, баҳордан то кузгача бошдан дўппи тушмайди. Шамолламай, согликлари яхшиланади.

Яқинда Тошкент шаҳар ҳокими Шавкат Умурзаков “Тошкент шаҳрида миллийликни кенг тарбиянида қўлишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” қарор чиқарди. Бу карорда, жумладан, давлат идораларининг ходимлари хафтанинг бир кунида миллий кийимда бўлишлари белгиланган. Ҳарна-да.

Ўзбекман деганки одам буни алқаши керак. Ўзлигимизга қайтаётганимиздан бир нишона, кутугу мужда бу! Бироқ уни хисобот бериб кутулиш керак бўладиган яна бир “тадбир”га, ишҳонадаги стол тортмасига бувлаб солиқ кўйиладиган битта дўппи ё бир дурра билан “бажардик-ми-бажардик” кампаниясига айлантириш керак эмас.

Ўз миллий либосидан воз кечган эл ичидаги мангурт кўпайди. Мангурт “замонавий одам” бўлиб кўринади ҳаммага. Ӯшалар касрига ҳалқ ўзлигидан воз кечка-кечка, миллат сифатида йўқолиб кетишига ўзини маҳкум қиласди.

Махсум косибларнинг асосий мақсади хунар эмас, унар – пул топиш бўлиб қолган. Қандай бўлса-да.

Ўшанақа маҳсулотларни “миллий хунармандчилик намунаси” деб бўладими? Меним, йўқ.

Уларни бартараф этиш учун бозорда бирор-ярим косибни инсофга чақириш ёки битта-яримта мақола ёзиб, айблаб ўтириш кифоя эмас. Фойдаси йўқ. Бирдан-бир чораси – ўшандай нобоп маҳсулот чиқарган “усто”лар ишини рабатлантириласлик. Яъни, ўзбек хунармандчилигига сунъий ва синтетик ашёлардан нарса тайёрланмаслигидан келиб чиқиб, унда моллар киши соглигига зиён етказишни хисобга олиб, қаллоб хунармандларга энг кулаги солиқ имтиёзларини жорий этишини тўхтатиш керак. Бу чора миллий хунармандчилигимизнинг равакига зиён эмас, наф келтиради.

Банорас, қора ва кўк сатин, беқасам, абрашим ишлаб қиқарини яна ўйлга кўйсак, уларнинг турларини кўпайтирсақ, ишонинг, одамлар яна кулай, юмшок, чиройли чопон кийишига ўтади, баҳордан то кузгача бошдан дўппи тушмайди. Шамолламай, согликлари яхшиланади.

Яқинда Тошкент шаҳар ҳокими Шавкат Умурзаков “Тошкент шаҳрида миллийликни кенг тарбиянида қўлишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” қарор чиқарди. Бу карорда, жумладан, давлат идораларининг ходимлари хафтанинг бир кунида миллий кийимда бўлишлари белгиланган. Ҳарна-да.

Ўзбекман деганки одам буни алқаши керак. Ўзлигимизга қайтаётганимиздан бир нишона, кутугу мужда бу! Бироқ уни хисобот бериб кутулиш керак бўладиган яна бир “тадбир”га, ишҳонадаги стол тортмасига бувлаб солиқ кўйиладиган битта дўппи ё бир дурра билан “бажардик-ми-бажардик” кампаниясига айлантириш керак эмас.

Ўз миллий либосидан воз кечган эл ичидаги мангурт кўпайди. Мангурт “замонавий одам” бўлиб кўринади ҳаммага. Ӯшалар касрига ҳалқ ўзлигидан воз кечка-кечка, миллат сифатида йўқолиб кетишига ўзини маҳкум қиласди.

Зухриддин ИСОМИДИНОВ

ТИЛБИЛИМ

ТАБУЛГА ВА ТАВОЛГА

Бир табулга юз бўлди,
Юз табулга минг бўлди,
Минг табулга туман бўлди,
Билип кўйин: фойдаси бор,
бу яхши.

Юқоридаги шеър эрамизнинг IX асри бошларида яратилган “Ирқ битиги”дан кептирилди. “Қадимий хикматлар” китобига берилган изоҳа кўра, Заххирiddin Муҳаммад Бобурнинг ёзишича, табулга кизил пўстлоқи дарахт бўлиб, Фарғона тобларидан бошқа ерда учрамайди. Маҳаллий аҳоли ундан ўқ ва таёқ ясашади. Маҳмуд Кошгарида табулга сўзига дуч келмадим, бироқ тавсилку деган сўз бор. Бобомиз тавилку сўзига кизил тол дарахти деб изоҳ берганлар. Бобур ҳам кизил пўстлоқи дарахт бўлиб, табулга туман бўлди, Заххирiddin Муҳаммад Бобурнинг ёзишича, табулга кизил пўстлоқи дарахт бўлиб, Фарғона тобларидан бошқа ерда учрамайди. Маҳаллий аҳоли ундан ўқ ва таёқ ясашади. Маҳмуд Кошгарида табулга сўзига дуч келмадим, бироқ тавсилку деган сўз бор. Бобомиз тавилку сўзига кизил тол дарахти деб изоҳ берганлар. Бобур ҳам кизил пўстлоқи дарахт бўлиб, табулга туман бўлди, Заххирiddin Муҳаммад Бобурнинг ёзишича, табулга кизил пўстлоқи дарахт бўлиб, Фарғона тобларидан бошқа ерда учрамайди. Маҳаллий аҳоли ундан ўқ ва таёқ ясашади. Маҳмуд Кошгарида табулга сўзига дуч келмадим, бироқ тавсилку деган сўз бор. Бобомиз тавилку сўзига кизил тол дарахти деб изоҳ берганлар. Бобур ҳам кизил пўстлоқи дарахт бўлиб, табулга туман бўлди, Заххирiddin Муҳаммад Бобурнинг ёзишича, табулга кизил пўстлоқи дарахт бўлиб, Фарғона тобларидан бошқа ерда учрамайди. Маҳаллий аҳоли ундан ўқ ва таёқ ясашади. Маҳмуд Кошгарида табулга сўзига дуч келмадим, бироқ тавсилку деган сўз бор. Бобомиз тавилку сўзига кизил тол дарахти деб изоҳ берганлар. Бобур ҳам кизил пўстлоқи дарахт бўлиб, табулга туман бўлди, Заххирiddin Муҳаммад Бобурнинг ёзишича, табулга кизил пўстлоқи дарахт бўлиб, Фарғона тобларидан бошқа ерда учрамайди. Маҳаллий аҳоли ундан ўқ ва таёқ ясашади. Маҳмуд Кошгарида табулга сўзига дуч келмадим, бироқ тавсилку деган сўз бор. Бобомиз тавилку сўзига кизил тол дарахти деб изоҳ берганлар. Бобур ҳам кизил пўстлоқи дарахт бўлиб, табулга туман бўлди, Заххирiddin Муҳаммад Бобурнинг ёзишича, табулга кизил пўстлоқи дарахт бўлиб, Фарғона тобларидан бошқа ерда учрамайди. Маҳаллий аҳоли ундан ўқ ва таёқ ясашади. Маҳмуд Кошгарида табулга сўзига дуч келмадим, бироқ тавсилку деган сўз бор. Бобомиз тавилку сўзига кизил тол дарахти деб изоҳ берганлар. Бобур ҳам кизил пўстлоқи дарахт бўлиб, табулга туман бўлди, Заххирiddin Муҳаммад Бобурнинг ёзишича, табул